

Osobine ličnosti žrtava zlostavljanja

Jurčević, Ana

Undergraduate thesis / Završni rad

2014

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://um.nsk.hr/um:nbn:hr:142:129912>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-09-20**

FILOZOFSKI FAKULTET
SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J.J. Strossmayera u Osijeku

Filozofski fakultet

Prediplomski studij psihologije

Ana Jurčević

Osobine ličnosti žrtava zlostavljanja

Završni rad

Prof. dr. sc. Igor Kardum

Osijek, 2014.

SADRŽAJ

1. UVOD	3
2. OSOBINE LIČNOSTI ŽRTAVA S OBZIROM NA FAKTORSKE MODELE LIČNOSTI ...	5
2.1. <i>Osobine ličnosti žrtava s obzirom na Petofaktorski model ličnost</i>	5
2.2. <i>Osobine ličnosti žrtava s obzirom na Eysenckov model ličnosti</i>	8
3. TEORIJSKA OBJAŠNJENJA ODNOSA LIČNOSTI I VRŠNJAČKOG ZLOSTAVLJANJA	10
3.1. <i>Koncept socijalne moći</i>	10
3.2. <i>Medijacijski model viktimizacije</i>	11
4. VRSTE ŽRTAVA ZLOSTAVLJANJA S OBZIROM NA NJIHOVE KARAKTERISTIKE	12
4.1. <i>Pasivne žrtve</i>	12
4.2. <i>Proaktivne žrtve</i>	14
5. SLIČNOST OSOBINA LIČNOSTI NASILNIKA I NJIHOVIH ŽRTAVA	15
6. ZAKLJUČAK	17
LITERATURA	18

OSOBINE LIČNOSTI ŽRTAVA ZLOSTAVLJANJA

SAŽETAK

U ovom radu pobliže su objašnjene osobine ličnosti koje se najčešće pojavljuju kod žrtava zlostavljanja. Karakteristične osobine ličnosti žrtava prikazane su kroz dva najznačajnija modela ličnosti u ovom području, Petofaktorski model ličnosti i Eysenckov model ličnosti. Iako su oba modela, opisana u ovom radu, faktorska te se preklapaju u svojim komponentama, svaki donosi još neke specifične podjele ličnosti koje su se pokazale kao značajne. Za druge modele ličnosti, kojima bi se mogle opisati osobine ličnosti žrtava zlostavljanja, literatura je vrlo ograničena te gotovo da nema istraživanja koja donose nove, značajne spoznaje.

Postoje i određena teorijska objašnjenja odnosa ličnosti i vršnjačkog zlostavljanja. Model socijalne moći temelji se na ideji da su djeca koja imaju nižu socijalnu moć češće žrtve vršnjačkog zlostavljanja. Drugi je medijacijski model viktimizacije koji zastupa ideju da će stabilne individualne razlike odrediti način ponašanja pojedinca unutar određenog konteksta. Osim s obzirom na modele ličnosti, žrtve je moguće klasificirati i prema drugim karakteristikama ličnosti. S obzirom na temperament osobe, žrtve se može podijeliti i na pasivne i proaktivne žrtve. Proaktivne žrtve spremne su češće agresivno reagirati na nasilje te ga ponekad i sami prizvati, dok su pasivne žrtve mete zbog svoje nesigurnosti i nezaštićenosti.

Na kraju će biti opisane sličnosti osobina ličnosti nasilnika i njihovih žrtava. Neka su istraživanja pokazala da nasilnici i žrtve dijele osobine ličnosti koje se obično više pripisuju nasilnicima. Velik broj žrtava posjeduje osobine kao što su suprotstavljanje, dominacija i agresija. Dakle, nasilnici i žrtve, mogu dijeliti osobine ličnosti, jer su mnogi počinitelji ujedno i meta nasilnih djela.

KLJUČNE RIJEČI: osobine ličnosti, žrtve, zlostavljanje, modeli ličnosti, karakteristike žrtava

UVOD

Jedna od najčešćih definicija ličnosti, koju navode Larsen i Buss (2005), glasi da je ličnost skup organiziranih, razmjerno trajnih psiholoških osobina i mehanizama unutar pojedinca koji utječu na njegove interakcije s okolinom i prilagodbu na okolinu. Ličnost je dinamička struktura koju čini sustav međusobno povezanih crta (sposobnosti, temperamenta, karaktera), motiva, vrijednosti, stavova i drugo. Općenito govoreći, ličnost označava organizaciju individualnih karakteristika osobe prema kojima se ljudi međusobno razlikuju. S obzirom na osobine ličnosti koje posjeduje, u prosjeku svaka osoba ima određenu tendenciju ponašanja. Osobine ličnosti osobe prisutne su u svakom trenutku. One osobine koje se u određenoj situaciji aktiviraju utječu na ponašanje i emocije osobe. Larsen i Buss (2005) navode kako je naša ličnost relativno stabilna kroz vrijeme. Prema tome, pretpostavlja se da ćemo konzistentno reagirati u određenim situacijama. S obzirom na ta saznanja možemo prepotaviti da će neke osobe, ako se nađu u situaciji nasilja, vjerojatnije poprimiti određenu ulogu (žrtve ili zlostavljača).

Tipična žrtva zlostavljanja, kako je opisuje Coloroso (2004), je povučena, nesigurna, anksiozna, s manjim brojem prijatelja, blaga, iskrena, izbjegava konflikte. Kroz ovaj rad bit će predstavljene konkretne osobine koje su se pokazale kao predispozicije da osoba postane žrtva. Različitim modelima ličnosti moguće je objasniti zašto neke osobe postaju žrtve, a neke ne. Najpoznatiji model koji se često koristi u istraživanjima ličnosti je Petofaktorski model ličnosti. Petofaktorski model ličnosti sastoji se od slijedećih faktora: ekstraverzija, neuroticizam, otvorenost ka iskustvu, ugodnost i savjesnost (Larsen i Buss, 2005). Istraživanja su pokazala kako gotovo sve dimenzije Petofaktorskog modela na neki način djeluju na to hoće li neka osoba postati žrtva te je utvrđena jačina i smjer djelovanja pojedinih osobina ličnosti.

Također, provedena istraživanja o nasilju na temelju Eysenckovog modela ličnosti pokazala su da postoji određena povezanost njegovih dimenzija ličnosti i vjerojatnosti da osoba postane žrtvom. Eysenckov model ličnosti pretpostavlja postojanje triju velikih dimenzija ličnosti: ekstraverzije, neuroticizma i psihoticizma (Larsen i Buss, 2005).

Teorijska objašnjena odnosa ličnosti i vršnjačkog zlostavljanja, na temelju modela socijalne moći i modela viktimizacije, dobro upotpunjuju prikaz ličnosti žrtava. Prema objašnjenjima koja nude Hudek-Knežević, Kardum i Gračanin (2010), model socijalne moći zastupa ideju da su djeca koja imaju nižu socijalnu moć, odnosno niži socijalni status, češće žrtve vršnjačkog zlostavljanja, a to su potvrdila i brojna istraživanja. Drugi model koji navode Hudek-Knežević i

sur. (2010) je medijacijski model viktimizacije koji zastupa ideju da će stabilne individualne razlike, kao što je ličnost, odrediti ponašanja pojedinca unutar određenog konteksta, a upravo ta specifična ponašanja i kako ih osoba tumači pomažu pri oblikovanju statusa osobe kao nasilnika ili žrtve.

Osim prema najznačajnijim faktorskim modelima ličnosti i teorijskim objašnjenjima, postoje još neke karakteristike ličnosti kojima se može objasniti zašto u određenoj situaciji neke osobe same mogu izazvati zlostavljanje. Žrtve zlostavljanja, s obzirom na njihove karakteristike, Profaca, Puhovski i Luca Mrđen (2006) dijele na pasivne žrtve i proaktivne žrtve. Pasivne žrtve su plašljive i nesigurne. Sramežljive su, rezervirane, tihe, osjetljive, smanjenog samopouzdanja i samopoštovanja te povećanog opreza. Imaju negativnu sliku o sebi, nisu nasilne, ne suprotstavljaju se i ne provociraju. Proaktivne žrtve imaju spoj istodobno ustrašenih i agresivnih obrazaca ponašanja. Karakterizira ih razdražljivost, agresivnost i poteškoće s koncentracijom i emocionalnom regulacijom. Proaktivne se žrtve koriste socijalno neprihvatljivim strategijama u situacijama nasilja te su zbog toga socijalno neprihvaćene. U ovom radu, bit će pojašnjeno zašto neke osobe mogu postati žrtve, iako nemaju karakterističnu ličnost žrtve te kako svojim ponašanjem, aktivno ili pasivno, možemo isprovocirati nasilnika da baš nas odabere kao metu.

Istraživanja Lintona i Power (2013) pokazala su da nasilnici i žrtve dijele osobine ličnosti koje se obično više pripisuju nasilnicima. Otkriveno je da velik broj žrtava posjeduje osobine kao što su suprotstavlanje, dominacija i agresija, što se prvenstveno smatralo karakteristikama nasilnika. Nasilnici i žrtve, dakle, mogu dijeliti osobine ličnosti, jer su mnogi počinitelji ujedno i meta nasilnih djela.

Bez obzira radi li se o tjelesnom zlostavljanju, emocionalnom zlostavljanju, seksualnom zlostavljanju, zlostavljanju na poslu i slično, kao i jesu li žrtve djeca, odrasli, žene, muškarci, osobine ličnosti se ponavljaju. Osobine ličnosti nisu jedini, niti dovoljan prediktor, ali su značajan prediktor zlostavljanja.

OSOBINE LIČNOSTI ŽRTAVA S OBZIROM NA FAKTORSKE MODELE LIČNOSTI

Kako bi se lakše klasificirale osobine ličnosti potreban je deskriptivan model ličnosti. Budući da ne postoji sveobuhvatni, jedinstven i općeprihvaćeni model ličnosti, različiti autori koriste se različitim modelima.

Osim, najčešće korištenog, Petofaktorskog modela ličnosti, postoje još faktorskih modela poput Eysenckovog modela ličnosti, Cattellovog modela ličnosti i drugih. Eysenckov model ličnosti sastoji se od tri faktora: ekstraverzije, neuroticizma i psihoticizma, dok se Cattellov model ličnosti sastoji od čak šesnaest faktora (Larsen, Buss, 2005). U ovom će radu biti opisane crte ličnosti žrtava nasilja na temelju Petofaktorskog modela i Eysenckovog modela ličnosti.

Osobine ličnosti žrtava s obzirom na Petofaktorski model ličnosti

Istraživači koji se bave ličnošću su u određenoj mjeri postigli slaganje oko njezine strukture te danas najveći broj autora kao skup dimenzija najvišeg reda kojima je moguće opisati ličnost svakog pojedinca prihvaća Petofaktorski model. Iako postoje i neki drugi dominantni modeli, kao što je, recimo, Eysenckov model, koji počiva na tri faktora, petofaktorski je model najrašireniji. Njegova struktura proizlazi iz teorija ličnosti i leksičkog pristupa, koji podrazumijeva da rječnici svakodnevnog jezika adekvatno odražavaju individualne razlike koje se odnose na socijalnu i psihološku stvarnost (Larsen i Buss, 2005).

Ekstraverzija i neuroticizam predstavljaju osnovne osi petofaktorskog modela, a neki istraživači zbog visoke povezanosti ekstraverzije s pozitivnim, a neuroticizma s negativnim emocionalnim stanjima, predlažu čak preimenovanje ovih konstrukata u „pozitivnu“, odnosno „negativnu emocionalnost“. Naime, oni koji zastupaju to stajalište, pretpostavljaju da su ove crte posljedica rada istih biobiheviornalnih sustava koji se nalaze u podlozi emocionalnih stanja, navodeći kako je ekstraverzija vjerojatno posljedica biheviornalno aktivacijskog, a neuroticizam biheviornalno inhibicijskog sustava.

Svaka je od pet širih dimenzija petofaktorskog modela, kako navode Larsen i Buss (2005), sastavljena od više komponenti nižeg reda koje predstavljaju osnovna obilježja pojedinca. Tako ekstraverzija, koju karakterizira pozitivna emocionalnost, kao komponente sadrži socijalnost, poduzetnost, ambicioznost te asertivnost, dok je neuroticizam ili negativna emocionalnost

sastavljena od emocionalne reaktivnosti, iritabilnosti i nesigurnosti. Ugodnost se najčešće konceptualizira kao globalna latentna varijabla koja sumira specifične tendencije i ponašanja kao što su ljubaznost, kooperativnost i sklonost pomaganju, dok savjesnost obuhvaća komponente kao što su potreba za kontrolom (nasuprot impulzivnosti), opreznost, pouzdanost, odgovornost te sklonost napornom radu i postignuću. I otvorenost, kao i prethodne četiri crte predstavlja mješavinu različitih komponenti funkcioniranja ličnosti među kojima se nalaze intelekt u užem smislu (npr. inteligencija, pronicljivost, kreativnost), otvorenost za iskustva (npr. radoznalost, maštovitost, liberalnost) te neki aspekti kulture, osobnih stavova, sklonosti i orijentacija (npr. umjetnički interesi, nekonformizam, progresivne i nekonvencionalne vrijednosti, potreba za raznolikošću iskustava i slično).

Istraživanja iz područja ličnosti provedena na žrtvama i osobama koje to nisu postale pokazuju kako gotovo sve dimenzije Petofaktorskog modela na neki način djeluju na to hoće li neka osoba postati žrtva. U istraživanju Hudek-Knežević i sur. (2010) ugodnost, savjesnost i ekstraverzija pokazali su se kao najbolji prediktori žrtava zlostavljanja.

Ekstraverzija

Bollmer, Harris i Milich (2006) opisuju tipičnu žrtvu kao introverta. Za njih je to sramežljiva, rezervirana, tiha, skromna osoba koja voli rutinu i ima mali krug prijatelja. Redovito je na meti nasilnika jer djeluje nemoćno i nezaštićeno. Nasilnik se s obzirom na takvu žrtvu osjeća superiorno, moćno, snažno, dominantno i u tome uživa.

Osoba s fizičkim ili psihičkim poteškoćama često će se naći u ulozi žrtve. Bilić, Buljan Flander i Hrpka (2012) objašnjavaju kako takve osobe imaju gotovo dva do tri puta veću vjerojatnost biti zlostavljane. Dobar su izbor za nasilnika jer se osjećaju nesigurno, nemaju samopouzdanja, nemaju prijatelja koji su im spremni priskočiti u pomoć, a također nedostaje im i fizičke ili verbalne sposobnosti kojima bi se zaštitili od nasilnika.

Neuroticizam

Žrtve su češće osobe čija je karakteristika ličnosti emocionalna nestabilnost (visok neuroticizam). Ranjive, anksiozne osobe, nove u četvrti, na poslu školi, nesigurne, tjeskobne. Često su to osobe koje su već prije doživjele neki oblik nasilja te samim time postaju ekstremno osjetljivi zbog ranije traume te izbjegavaju situacije i osobe kako nebi proživljavali ponovnu bol. Coloroso (2004) navodi kako nasilnici takve osobe vrlo lako iskoriste budući da su „gladni pažnje“ i zaokupljeni isključivo svojim željama i zadovoljstvom te ne vide potrebe, prava i

osjećaje drugih. Nedostaje im uvid u posljedice njihovog trenutnog ponašanja, tako da su im u tom trenutku emocionalno nestabilne osobe savršena meta za projiciranje svojih neadekvatnosti i nezadovoljstva.

Također, visoko neurotične osobe teško kontroliraju svoje emocije, iritantno djeluju na okolinu i tako mogu izazvati osobu koja ima tipične osobine ličnosti zlostavljača (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006).

Otvorenost ka iskustvu

Otvorenost ka iskustvu nije tipična karakteristika žrtve zlostavljanja. Upravo suprotno, većina žrtava zlostavljanja nije radoznala, fleksibilna, otvorena (Bollmer, Harris i Milich, 2006). Osoba koja bi mogla postati žrtva nasilja voli poznate stvari, osobe, mjesta. Rijetko kada će ići novim putem do posla, kuće, škole, rijetko će se samoinicijativno naći u interakciji s novim nepoznatim osobama i slično. Takvo ponašanje ujedno olakšava nasilniku planiranje nasilja, olakšava mu kontroliranje kretanja žrtve, smanjuje mogućnost nepredviđene situacije i samim time opasnost da bi ga se moglo uhvatiti na djelu. Gotovo sve situacije u kojima se osoba koja nije otvorena ka iskustvu može naći ona sama može i želi predvidjeti, a isto tako može ih predvidjeti i zlostavljač. Neke osobe, upravo zbog ove osobine ličnosti, mogu doživjeti emocionalno zlostavljanje. Recimo, djeca koja nisu spremna upustiti se u aktivnosti kojima se bave većina njihovih vršnjaka često doživljavaju odbacivanje, ismijavanje, ruganje, sramoćenje. Njihova potreba za prihvaćanjem ne može se realizirati te zbog toga postaju duboko nesretni, još više se povlače u sebe. Neka djeca odbacivanje mogu doživjeti još u ranom djetinjstvu, od svojih roditelja, te ih posljedice prate kroz cijeli život (Coloroso, 2004).

Ugodnost

Istraživanja pokazuju da je za osobe koje su vrlo visoko na ugodnosti, malo vjerojatno da će postati žrtve nasilja. Osobe visoko na ugodnosti imaju kapacitet za stvaranje bliskih iskrenih odnosa. Altruistične su, povjerljive, primaju socijalnu podršku od bliskih osoba (Bollmer, Harris i Milich, 2006). Ugodnost je karakteristika koja osigurava najveću zaštitu od zlostavljanja, jer takve osobe nasilnicima ne djeluju ranjivo. Najčešće imaju kvalitetne odnose unutar obitelji, rodbine, prijatelja, susjeda te ih je teže dovesti u situaciju velike nesigurnosti i osjetljivosti.

Bilić i sur. (2012) navode kako su pojedina istraživanja pokazala da su obitelji seksualno zlostavljane djece manje kohezivne, slabije organizirane te u većoj mjeri disfunkcionalne, nego obitelji djece koja nisu doživjela seksualno zlostavljanje.

Savjesnost

Potencijalne žrtve postići će niže rezultate na dimenziji savjesnosti (Bollmer, Harris i Milich, 2006). Osoba koja je više savjesna ima bolje mogućnosti za obranu od potencijalnih počinitelja, jake je volje i odlučnosti, samodisciplinirana je i promišljena. Nisko savjesne osobe ponašat će se nepromišljeno i neorganizirano, naći će se na krivom mjestu u krivo vrijeme, ne znaju se suzdržati u određenim situacijama i prije će postati žrtve.

Ponekad se događa da i visoko savjesne osobe mogu postati žrtve. Recimo, kod situacija zlostavljanja na radnom mjestu, u ulozi žrtve znaju se naći „poštenjaci“ - osobe koje su uočile i prijavile nepravilnosti u radu. Upravo zbog svoje predanosti i savjesnosti djeluju iritantno onima koji ne obavljaju dobro svoj posao, nego zabušavaju. Također, osobe koje traže više samostalnosti u radu ili bolje uvjete rada, vrlo kreativne osobe koje predlažu promjene i time remete postojeće stanje nemaju karakteristike tipične žrtve, ali mogu to postati u određenim uvjetima (Poredoš i Kovač, 2005).

Kombinacija nekih osobina ličnosti gotovo garantira kako će osoba reagirati u situaciji. Tako visoko neurotične osobe, koje su ujedno nisko savjesne gotovo su nemoćne pri kontroli svojih emocija. Kombinacija impulzivnosti, anksioznosti, ljutnje te nemogućnosti kontroliranja gotovo da ne može proći neopaženo od strane zlostavljača u situaciji sukoba, što drastično pogoršava situaciju.

Osobine ličnosti žrtava s obzirom na Eysenckov model ličnosti

Prema Eysencku ličnost je više ili manje stabilna i trajna organizacija karaktera, temperamenta, intelekta i fizičke konstitucije neke osobe koja određuje njegovu osobitu prilagodbu svojoj okolini. Teorija ličnosti Hansa Eysencka zasniva se na empirijskim, objektivnim istraživanjima na osnovu faktorske analize, eksperimentalnim istraživanjima i analizi fiziološke zasnovanosti psihičkih procesa. Eysenckova teorija pretpostavlja postojanje triju velikih dimenzija ličnosti: ekstraverzije, neuroticizma i psihoticizma (Larsen i Buss, 2005).

Prva dva faktora, ekstraverzija i neuroticizam, pojavljuju se i u Petofaktorskom modelu ličnosti. Međutim, psihoticizam je nova dimenzija, koju uvodi Eysenck. Psihoticizam predstavlja mješavinu različitih komponenti funkcioniranja ličnosti među kojima se nalaze agresivnost, antisocijalnost, egocentričnost, neempatičnost, neosjetljivost na patnju drugih, impulzivnost,

sklonost okrutnom ponašanju. Treba naglasiti da psihoticizam nije psihoza, ali da je psihoticizam pokazatelj psihopatije. Također, prema Eysencku, postoji pozitivna korelacija između visokih rezultata na dimenziji psihoticizma i razine testosterona.

Dosadašnja istraživanja o nasilju, temeljena na Eysenckovom modelu ličnosti, pokazala su veliku povezanost žrtava i niskih rezultata na dimenziji ekstraverzije, tj. za žrtve je gotovo uvijek bila karakteristična introvertiranost, što se pokazalo i kod istraživanja pomoću Petofaktorskog modela. Neuroticizam se također pojavljuje i u Petofaktorskom modelu te je za očekivati, a potvrđeno je i kroz istraživanje Sesar, Šimić i Barišić (2011), da je za žrtve karakteristična visoka razina neuroticizma.

Psihoticizam je nova dimenzija koju uvodi Eysenck. Za psihoticizam se pokazalo da su žrtve više na toj dimenziji od osoba koje nisu žrtve niti zlostavljači, a da su zlostavljači više na dimenziji psihoticizma i od žrtava i od osoba koje nisu bile žrtve. Istraživanje koje su proveli Sesar i sur. (2011) potvrdilo je da i zlostavljači i žrtve/zlostavljači imaju značajno višu razinu psihoticizma od žrtava, ali u isto vrijeme se pokazalo da su žrtve imale značajno višu razinu sklonosti disimulaciji u odnosu na zlostavljače i žrtve/zlostavljače. Osobe sa visokom razinom sklonosti disimulaciji karakterizira povišeno emocionalno uzbuđenje. Dakle, upravo su razlike u razini psihoticizma i sklonosti disimulaciji čimbenici koji čine razliku između zlostavljača i žrtava/zlostavljača u odnosu na žrtve i neutralne ispitanike koji ne pripadaju niti žrtvama niti zlostavljačima.

U istom istraživanju utvrđena je viša razina psihoticizma kod dječaka, dok je kod djevojčica utvrđena veća sklonost prema disimulaciji. Viša razina psihoticizma kod dječaka mogla bi se objasniti time da dimenzija psihoticizma uključuje agresivna i neprijateljska ponašanja koja su više karakteristična za dječake nego za djevojčice. Te se razlike između djevojčica i dječaka mogu objasniti i modelom socijalnih uloga. Okolina djevojčicama i dječacima pridaje različite socijalne uloge koje mogu imati utjecaja na definiranje njihova ponašanja (Sesar, Šimić i Barišić, 2011).

Na temelju svega navedenog, najbolji prediktor žrtve u Eysenckovom modelu je neuroticizam. Budući da su osobe koje su visoko na dimenziji neuroticizma anksiozne, iritabilne, napete, nižeg samopoštovanja imaju dobre predispozicije postati žrtve. Ukoliko su još k tome i introverti, gotovo da su sigurna meta.

Čak i ako kod osobe gotovo i ne postoje znakovi psihoticizma, osoba ima veliku mogućnost postati žrtva. Kada uz osobine introverzije i neuroticizma osoba ima i osobine psihoticizma moguća su dva ishoda. Osoba koja je nisko na psihoticizmu, ali ipak značajnije od prosjeka gotovo će sigurno postati žrtva budući da pokazuje osobine koje nasilnik smatra inferiornima, vrijednim prijezira, ali i dalje osobu smatra dovoljno ranjivom. Osoba koja, uz neuroticizam i introverziju, ima visoku razinu psihoticizma, gotovo sigurno će postati žrtva/zlostavljač (reaktivna žrtva). Bilić i sur. (2012) navode da je za njih karakteristično da su to osobe koje će se naći u situaciji kao netko sklon braniti žrtvu i na taj način se nametnuti zlostavljaču kao suparnik, budući da ima karakteristike slične zlostavljaču, kao što su agresivnost, impulzivnost, egocentričnost, ali i kao potencijalna samoizazvana žrtva. Većina reaktivnih žrtava ima nisko samopoštovanje. Reaktivne žrtve sebe vide kao problematičnije, manje inteligentne, manje popularne i nesretnije u odnosu na druge.

TEORIJSKA OBJAŠNJENJA ODNOSA LIČNOSTI I VRŠNJAČKOG ZLOSTAVLJANJA

Koncept socijalne moći

Koncept socijalne moći jedan je od teorijskih objašnjenja odnosa ličnosti i vršnjačkog zlostavljanja. Često se naziva i modelom socijalnog statusa. Moć se odnosi na mogućnosti koje posjeduje pojedinac da utječe na stanja drugih, a najčešće to čini osiguravanjem ili povlačenjem reasursa te kažnjavanjem. Do sada su mnoga istraživanja pokazala da su djeca koja imaju nižu socijalnu moć, odnosno niži socijalni status, češće žrtve vršnjačkog zlostavljanja.

Pokazalo se da takve osobe vršnjaci, nerijetko, vrlo grubo ismijavaju. Stoga su to, uglavnom, djeca koja se po nekim tjelesnim karakteristikama razlikuju od ostale djece. Također, utvrđeno je da imaju manji broj prijatelja, što je rizični faktor za viktimizaciju. Veći broj prijatelja ima ulogu zaštitnog faktora. Ukoliko dijete nije prihvaćeno od strane nekog vršnjaka, ono i dalje ima određeni krug prijatelja pomoću kojeg se mogu zadovoljiti djetetove socijalne potrebe. Nadalje, utvrđeno je da su djeca nižeg socijalnog statusa često vrlo tiha i povučena te se ne vole isticati u socijalnim interakcijama sa vršnjacima. Najčešće, imaju i nisko samopouzdanje i samopoštovanje te negativnu sliku o sebi (Hudek-Knežević, Kardum i Gračanin, 2010).

Medijacijski model viktimizacije

Drugi model koji objašnjava odnos osobina ličnosti i vršnjačkog zlostavljanja je medijacijski model viktimizacije. Prema tom modelu, ličnost ima utjecaj na percepciju situacije pojedinca te na njegove reakcije u određenim situacijama. To dovodi do veće ili manje vjerojatnosti ponavljanja tih situacija. Drugim riječima, stabilne individualne razlike, kao što je ličnost, odredit će ponašanja unutar određenog konteksta, a upravo ta specifična ponašanja i kako ih dijete tumači pomaže pri oblikovanju statusa djeteta kao nasilnika ili žrtve.

Ovaj model kako navode Hudek-Knežević i sur. (2010) potvrđuje da odnos između osobnosti i ponašanja nije statičan, nego dinamičan, to jest, osobnost utječe na to kako pojedinac može tumačiti i reagirati na određeni događaj, što pak može utjecati na vjerojatnost s kojom se taj događaj može ponovno pojaviti u budućnosti.

Kako bi ovaj model bio dodatno pojašnjen, slijedi specifičan primjer: dijete visoko na neuroticizmu može pokazivati visoke razine tjeskobe kada je viktimizirano, što pak ohrabruje nasilnika da nastavi često viktimizirati to dijete u budućnosti. Vidljivi znakovi nevolje na žrtvi služe kao važna pojačanja i izvor zadovoljstva za nasilnika čime se povećava vjerojatnost da će nasilnik sudjelovati u budućem nasilničkom ponašanju, kako s ovom žrtvom, tako i sa drugom djecom. Odnosno, Bollmer i sur. (2006) smatraju da je odgovor žrtve na viktimizaciju bolji pokazatelj kasnijeg nasilničkog ponašanja nego što je samo nasilničko ponašanje nasilnika.

Bollmer i sur. (2006) proveli su istraživanje u kojem su ispitali djecu, u dobi od 10 do 13 godina, i jednog njihovog roditelja. Ispitanici su ispunjavali niz upitnika, uključujući i mjere ličnosti temeljene na Petofaktroskom modelu te mjere zlostavljanja i tendencije viktimizaciji. Djeca su, također, imala zadatak prepričati dvije usmene priče o njihovim iskustvima viktimizacije, kao počinitelja i žrtve, a dok su prepričavali priče, mjereno je njihovo fiziološko uzbuđenje. Bollmer i sur. (2006) tvrde da rezultati njihova istraživanja jačaju ideju da reakcije pojedinca na viktimizaciju imaju utjecaj na samog nasilnika, odnosno, da upravo vidljiva reakcija uznemirenosti i tjeskobe žrtve, na provokacije nasilnika, može biti presudna u određivanju hoće li napad biti ponavljan u budućnosti. Dijete koje pokazuje uznemirenost, nakon što je zadirkivano ili fizički napadnuto, zapravo „poziva“ na daljnje zlostavljanje. Zato roditelji i nastavnici, ponekad, u najboljoj namjeri, savjetuju djecu da „samo ignoriraju“ nasilnika, međutim, taj savjet je ponekad nemoguće slijediti.

VRSTE ŽRTAVA ZLOSTAVLJANJA S OBZIROM NA NJIHOVE KARAKTERISTIKE

Nasilnici uvijek izabiru žrtve koje se po nekim svojim karakteristikama izdvajaju od drugih osoba, bio to fizički izgled, emocionalna ranjivost ili nešto slično. Najznačajnija podjela žrtava nasilja je na pasivne žrtve i provokativne žrtve.

Profaca i sur. (2005) navode da su pasivne žrtve plašljive i nesigurnije od ostalih osoba. Oprezne su, osjetljive, tihe, osjećaju se manje sposobnima, posramljenima i neprivlačnima. Provokativne žrtve su Profaca i sur. (2005) opisali kao iritantne, nemirne i agresivne. Takve osobe imaju poteškoća s koncentracijom te je njihovo ponašanje izazivajuće. Pasivne su žrtve u podjednakoj mjeri i dječaci i djevojčice, dok su proaktivne žrtve češće dječaci.

Općenito, kad su djeca mlađa podjednak je broj pasivnih i proaktivnih žrtava u razredu, a kako odrastaju tako se povećava broj proaktivnih žrtava u odnosu na pasivne. Također, postoji i vrlo velika razlika u načinu na koji se ove dvije skupine suočavaju sa doživljenim nasiljem. Proaktivne žrtve koriste se manje uspješnim i socijalno neprihvatljivijim strategijama u svrhu zaštite od napada vršnjaka. Djeca koja pripadaju skupini proaktivnih žrtava sklonija su agresivno reagirati na nasilje ili zadržati to za sebe, dok pasivne žrtve češće traže pomoć i zaštitu od roditelja, nastavnika ili drugih odraslih osoba. Profaca i sur. (2005) navode da rezultati njihova istraživanja ukazuju da je vrlo bitno imati na umu razlike pasivnih i proaktivnih žrtava, posebice prilikom osmišljavanja preventivnih i intervencijskih programa.

Pasivne žrtve

Pasivne žrtve su plašljive i nesigurne. Sramežljive su, rezervirane, tihe, osjetljive, smanjenog samopouzdanja i povećanog opreza. Prema istraživanjima Profaca i sur. (2005) na roditeljima zlostavljanih dječaka, pokazalo se da su ti dječaci već u najranijoj dobi bili oprezni i osjetljivi, što sugerira da to nisu karakteristike koje su se pojavile kao posljedica nasilništva, no ipak postoji mogućnost da se nakon opetovanog zlostavljanja oprez i osjetljivost intenzivira.

Pasivne žrtve karakterizira i nedostatak samopoštovanja te negativna slika o sebi. Takve osobe osjećaju se glupima, posramljenima i neprivlačnima. Te karakteristike zasigurno pridonose da osobe postanu žrtvom, ali je sigurno i to da konstantno i opetovano zlostavljanje produbljuje

nesigurnost, negativnu sliku o sebi, a time ujedno i snizuje razinu samopoštovanja osobe (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). Pasivne žrtve se ne vide kao sposobne i kompetentne, što često rezultira time da popuštaju pod taktikom nasilnika. Kada misle da su napadi usmjereni na nešto što je sastavni dio njihovog izgleda ili karaktera, vjerojatnije je da će postati depresivni i tjeskobni. Jedna od karakteristika pasivnosti je da ono poziva na daljnju agresiju. Osobe koje na napad odgovore pasivno (mole, zapomažu, plaču) samo ohrabruju nasilnika da nastavi s nasilnim ponašanjem (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006).

Pasivne žrtve nisu nasilne, ne suprotstavljaju se, ne provociraju, što znači da ne postaju žrtve nasilja zato što izazivaju druge osobe. Također, najčešće nemaju dobrih prijatelja, nesigurne su i osamljene. Teško se izražavaju u skupini vršnjaka; fizički, verbalno i na druge načine.

Nadalje, takve osobe pate od manjka sigurnosti da potraže pomoć, često, ako se radi o djeci, nemaju podršku od strane nastavnika i drugih učenika, smatraju se krivima za ono što im se događa, odnosno smatraju da su sami krivi za svoj nepovoljan položaj u grupi kojoj pripadaju.

Pasivne žrtve se osjećaju nesigurnije, nezaštićenije i nemoćnije od osoba koje to nisu. Imaju slabije razvijene socijalne vještine, nedostatak asertivnosti, „ne znaju se zautezi za sebe“. Također, utvrđeno je da takve osobe imaju snažnu želju da se uklope na bilo koji način, ali im to često ne uspijeva, upravo zbog manjka samopouzdanja, samopoštovanja, loših socijalnih vještina, ali i niza drugih faktora.

Istraživanje Proface i sur. (2006) pokazuje da djeca koja imaju nešto prisniji odnos s majkom, no što ga imaju druga djeca, češće postaju pasivnim žrtvama. No, treba naglasiti da su ovi nalazi utvrđeni samo za muške osobe. Taj bliski odnos se shvaća kao pretjerana skrb majki, za koju se pretpostavlja da je istovremeno uzrokom i posljedicom nasilništva. Naime, pokazalo se da prezaštitnički odnos prema djeci smanjuje mogućnost da djeca uvježbaju rješavanje konfliktnih situacija i općenito socijalne vještine.

Tjelesni je izgled dodatni faktor koji utječe na to hoće li osoba postati pasivnom žrtvom. Osobe koje su tjelesno slabije, fizički nesposobnije za sportove, slabije tjelesne kondicije, imaju veći rizik da postanu pasivne žrtve. Takve osobe ujedno su i nesigurnije i manje samopouzdanje, uspoređuju se s drugima i zbog toga raste njihovo nezadovoljstvo i ranjivost (Coloroso, 2004). Dosadašnja su istraživanja pokazala da postoji povezanost između tjelesne snage i omiljenosti u društvu. Fizička snaga značajna je u određivanju popularnosti muških osoba, a upravo ona

smanjuje rizik da osoba postane žrtva nasilništva. Osim veće popularnosti, tjelesna snaga pruža mogućnost osobi da se brani ako je napadnuta. Kod ženskih osoba nije pronađena povezanost između tjelesne snage i omiljenosti u društvu. Postoji uvriježeno mišljenje da će žrtve, kad se radi o djeci, biti osobe koje se po nekim vanjskim obilježjima razlikuju od ostale djece, kao što su pretilost, crvena kosa, dioptrijske naočale (Coloroso, 2004).

Ukratko, pasivne žrtve karakterizira plašljiv ili podložan obrazac reakcija spojen (u slučaju muških osoba) s tjelesnom slabošću.

Proaktivne žrtve

Iako većina žrtava nasilja pokazuje submisivno-inhibirano ponašanje, postoji i agresivniji stil ponašanja koji je karakterističan za manju skupinu žrtava nasilja. Takve žrtve nazivaju se proaktivnim žrtvama. Za proaktivne žrtve je karakterističan spoj istodobno ustrašenih i agresivnih obrazaca ponašanja. Karakterizira ih i razdražljivost i poteškoće s koncentracijom. Proaktivne se žrtve koriste socijalno neprihvatljivim strategijama u situacijama nasilja. Nisu uspješne pri pokušaju samozaštite od nasilnika, budući da same agresivno reaguju na nasilje i ne traže pomoć drugih (Bilić, Buljan Flander i Hrpka, 2012). Najčešći je opis proaktivnih žrtava kao iritantnih, nemirnih i agresivnih. Agresivne osobe, koje postaju žrtve nasilja, karakterizira manjak emocionalne regulacije, što dovodi do niza problema u socijalnim odnosima i situacijama (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006). Često je prisutna hiperaktivnost, rastreseni su i stvaraju napetost, što se može povezati sa karakteristikama dimenzije psihotocizma u Eysencovom modelu. Upravo svojim izazivajućim ponašanjem provociraju nasilnike i mogu postati stalna meta. Njihova je agresivnost reaktivna – manifestira se kao odgovor na provokacije kada žrtva izgubi kontrolu.

Utvrđeno je da se proaktivne žrtve razlikuju od nasilnika i pasivnih žrtava po socijalnoj neprihvaćenosti i vlastitoj negativnoj slici o sebi. Ukoliko se radi o djeci, čest je slučaj da odrasli, uključujući i nastavnike, pokazuju nesklonost prema takvoj djeci. Tipičan nasilnik je samouvjeren, ima vrlo razvijen ego, osjeća se dobro dok je nadmoćan i zato nastoji ukloniti svaku mogućnost da se njegova superiornost poljulja te reagira na svako suprotstavljanje. Provokativne žrtve imaju specifičan spoj agresije i anksioznosti. Nesigurni su i tjeskobni, unose nemir u svoju okolinu, a na uvrede ili provokacije bez iznimke odgovaraju. Također, sklonost

reagiranja na nasilje nasiljem povećava se s dobi. Tako od djetinjstva pa do odresle dobi osobe postaju sve sklonije agresivno reagirati na nasilje (Profaca, Puhovski i Luca Mrđen, 2006).

SLIČNOST OSOBINA LIČNOSTI NASILNIKA I NJIHOVIH ŽRTAVA

Noviji nalazi istraživanja pokazuju kako nasilnici i žrtve dijele osobine ličnosti koje se obično više pripisuju nasilnicima. Otkriveno je da žrtve imaju takve tipove osobina kao što su suprotstavljanje, dominacija i agresija, što se prvenstveno smatralo karakteristikama nasilnika. U stvari, nasilnici i žrtve mogu dijeliti osobine ličnosti, jer su mnogi počinitelji ujedno i meta negativnih djela.

Lee i Brotheridge (2006; prema Linton i Power, 2013) utvrdili su da je od ukupnog broja ispitanika 83% onih koji su klasificirani kao nasilnici, ujedno bilo i žrtva nasilja, a 50% žrtava je, također, klasificirano kao nasilnik. Budući da se pokazalo da su žrtve često i nasilnici, Linton i Power (2013) odlučili su provjeriti posjeduju li žrtve neke od stabilnih i trajnih osobina ličnosti koje su u skladu sa ulogom nasilnika.

Kroz istraživanja nasilničkog ponašanja prepoznato je da su osobnosti nekih osoba dovoljno „provokativne“ da drugi na njih mogu odgovoriti nasilničkim ponašanjem. Andersson i Pearson (1999; prema Linton i Power, 2013) su, na primjer, opisali proces u kojem zaposlenici imaju opravdanje za agresivno reagiranje na dosadne suradnike koji svojim ponašanjem i stavovima padaju izvan društvenih normi. Mnoge provokativne osobnosti su također nasilnik/žrtva, jer oni mogu biti počinitelji, kao i mete. Provokativne osobine žrtava u rasponu od agresivnih do onih koji se smatraju „dosadnima“ ili socijalno neprimjerenima, su oznake koje se isto tako odnose na osobine nasilnika. Kao primjer, tipične osobine nasilnika kao što je verbalna agresija može biti izravno povezana s nasilničkim ponašanjem drugih. Još su neke osobine poput čestog argumentiranja i „dosadnih“ faktora povezane s većom vjerojatnosti da će izazvati druge da se nasilnički ponašaju prema onima koji posjeduju visoki rezultat na tim osobinama.

U istraživanju koje su proveli Linton i Power (2013), sastavljen je niz osobina ličnosti koje su bile empirijski ili teoretski povezane s nasilničkim ponašanjem prema drugima, te su oni očekivali da će žrtve dijeliti te osobine. Pokazalo se da su makijavelizam, narcisoidnost i

supklinička psihopatija, takozvano „tamno trojstvo“ (tamna trijada) osobnosti, povezane s nasilničkim ponašanjem.

Prema Eysenckovim dimenzijama ličnosti psihoticizam je izvedena kao složena crta ličnosti u modelu „Velike trojke“ koji se bavi glavnim čimbenicima osobnosti. Skala široko heterogenog razmjera korištena u istraživanju obuhvaća veliku paletu subcrta ličnosti, od kojih su mnoge od značaja za istraživanja nasilničkog ponašanja. Ova studija je jedinstvena u dokazivanju da nasilnici i žrtve dijele širok raspon tipičnih osobina ličnosti nasilnika. Te osobine su istražene pomoću ljestvice od dvadeset i dvije čestice koja je izmijenjena kako bi istovremeno mogla identificirati nasilnike i žrtve.

Nasilničko ponašanje pokazalo se povezanim s makijavelizamom, narcizmom, psihoticizmom, agresijom i dezinhibicijom. Većina tipičnih osobina nasilnika, dokazana visokim rezultatima na dimenzijama neempatije, manipulativnosti, neodgovornosti, preuzimanja rizika (zanemarujući opasnost), nehumanosti, impulzivnosti, neosjetljivosti, neprijateljstvu (čak i za vlastiti rod), agresivnosti (čak i prema voljenima), nekonvencionalnosti (sa željom za neobične stvari), asocijalnosti, nepoštovanja zakona, manira i tradicija, uznemiravanja i „pravljenja budala“ od drugih, izražavanja antisocijalnih stavova i ponašanja, pronađena je i kod žrtava. Ove korelacije su manje značajne za žrtve nego za nasilnike, ali je povezanost pronađena (Linton i Power, 2013).

Mjere agresivnosti povezane su, kako se i očekivalo, i s nasilnicima i sa žrtvama. Na taj način proširene su dosadašnje spoznaje u vezi ljutnje, verbalne agresije i neprijateljstva demonstrirajući povezanost sa žrtvom, kao i nasilnikom.

Gomilanje dokaza da su mnoge žrtve i nasilnici, koji se nazivaju nasilnik/žrtve, pomaže objasniti zašto žrtve dijele tipične osobine nasilnika. Podržana je teorija koja pokazuje kako nasilnik/žrtva postiže znatno više rezultate od ne-nasilnik/žrtve na skalama narcisoidnosti i psihoticizma. U stvari, zapažanja sugeriraju da nasilnik/žrtva može imati više rezultate i na drugim osobinama koje su tipične za nasilnike, kao što je agresija.

U jednom istraživanju je utvrđeno da je skupina koja je klasificirana kao multi-žrtve, odnosno oni pojedinci koji su bili žrtve više vrsta zlostavljanja, postigla visok rezultat na mjeri generalnog kognitivnog neprijateljstva koje se definira kao stanje povezano s brojnim negativnim

društvenim, emocionalnim i zdravstvenim uvjetima (Smith i Furlong, 1994; Williams i Williams, 1993). Međutim, nisu sve multi-žrtve imale visoke rezultate na indeksu neprijateljstva, ali gotovo nitko od ne-žrtava nije imao slične visoke rezultate. Iako je razumljivo da multi-žrtve mogu razviti neprijateljske, sumnjive misli o drugima, usmjerenost tog odnosa još treba istražiti. Moguće je da je viktimizacijsko iskustvo to koje potiče razvoj neprijateljskih spoznaja. S druge strane, upravo ispoljavanje neprijateljstva, koje je inače tipično za nasilnike, može potaknuti ostale na nasilničko ponašanje prema takvim osobama. Dakle, ovo istraživanje ukazuje na neprijateljstvo kao osobinu koju posjeduju i nasilnici i žrtve (Furlong, Chung, Bates i Morrison, 1996)

Tvrdilo se da određene osobine ličnosti povećavaju vjerojatnost njihova nositelja da postne meta maltretiranja od strane drugih. U složenim supertama psihoticizma, niz čimbenika, uključujući opće neslaganje, okrutnost, neprijateljstvo, impulzivnost te nebrigu za društvene norme, pravila i osjećaje drugih, može biti među značajkama koje će izazvati nasilni odgovor od drugih.

ZAKLJUČAK

Tipična žrtva zlostavljanja je introvertirana, na višoj razini neuroticizma, uglavnom nije otvorena ka iskustvu, niže je na dimenziji ugodnosti i savjesnosti. Međutim, na Eysenckovoj dimenziji psihoticizma, zlostavljači i žrtve/zlostavljači imaju značajno više rezultate.

Odnos ličnosti i vršnjačko zlostavljanje objašnjavaju i dva teorijska koncepta. Model socijalne moći prikazuje da žrtve vršnjačkog zlostavljanja češće imaju nižu socijalnu, dok medijacijski model viktimizacije govori kako stabilne individualne razlike određuju način ponašanja pojedinca unutar određenog konteksta. Upravo taj kontekst oblikuje status pojedinca kao nasilnika ili žrtve. Budući da se sve žrtve ne mogu opisati istim karakteristikama, postoji još niz podjela prema kojima ih razlikujemo, kao što je podjela na proaktivne i pasivne žrtve. Proaktivne žrtve spremne su češće agresivno reagirati na nasilje te ga ponekad i sami izazvati, dok su pasivne žrtve mete zbog svoje nesigurnosti i nezaštićenosti. Zanimljiva je činjenica o žrtvama koja govori da su njihove osobine ličnosti često slične osobinama ličnosti njihovih zlostavljača. Pokazalo se da nasilnici i žrtve, mogu dijeliti osobine ličnosti, jer su mnogi počinitelji ujedno i meta nasilnih djela. Iako su osobine ličnosti žrtava zlostavljanja bile istraživane, svakako bi ih trebalo istražiti i drugim modelima ličnosti. Ono čega moramo biti svjesni, jest, da svaka žrtva nema tipične karakteristike te da neke žrtve ne možemo prepoznati s obzirom na njihovu ličnost.

LITERATURA

- Bilić, V., Buljan Flander, G., Hrpka, H. (2012). *Nasilje nad djecom i među djecom*. Jastrebarsko: Naklada Slap.
- Bollmer, J. M., Harris, M. J. i Milich, R. (2006). Reactions to bullying and peer victimization: Narratives, physiological arousal, and personality. *Journal of Research in Personality*, 20, 803-828.
- Coloroso, B. (2004). *Nasilnik, žrtva i promatrač*. Zagreb: Bios.
- Furlong, M. J., Chung, A., Bates, M., Morrison, R. L. (1995). Who are the victims of school violence? A comparison of student non-victims and multi-victims. *Education and Treatment of Children*, 18, 283–298.
- Hudek-Knežević, J., Kardum, I., Gračanin, A. (2010). Odnos crta ličnosti s izloženošću zlostavljanju vršnjaka kod učenika osnovne škole. Kolesarić, V. (Ur.), *Nasilje nad djecom i među djecom: Zbornik radova II. znanstveno-stručnog skupa* (str. 139-150). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera, Filozofski fakultet.
- Larsen, R. J. i Buss, D. M. (2005.). Psihologija ličnosti: domene znanja o ljudskoj prirodi.
- Linton, D. K., Power, J. L. (2013). The personality traits of workplace bullies are often shared by their victims: Is there a dark side to victims? *Personality and individual differences*, 54, 738-743.
- Poredoš, D., Kovač, M. (2005). *Stres i psihološko zlostavljanje na radnom mjestu*. Stručni rad. Popovača: Neuropsihijatrijska bolnica „Dr. Ivan Barbot“.
- Profaca, B., Puhovski, S., Luca Mrđen, J. (2006). Neke karakteristike pasivnih i provokativnih žrtava nasilja među djecom u školi. *Društvena istraživanja*, 3 (15), 575-590.
- Sesar, K., Šimić, N., Barišić, M. (2011). Uloge u vršnjačkom nasilju i Eysenckove dimenzije ličnosti kod osnovnoškolske djece. *Pedijatrija danas*, 7(1), 26-36.